

Az öntevékeny szektor Nagy-Britanniában

Bevezetés

Nagy-Britanniában igen kevesen érzékelik, mennyire kiterjedt az öntevékeny szektor, és milyen fontos szerepet játszik számos kulcsfontosságú szolgáltatás biztosításában. Kevesekben tudatosul, hogy a ma már állami intézmények által nyújtott szolgáltatások nagy részét eredetileg az öntevékeny szervezetek vezették be és fogadtatták el mint a társadalmi gondoskodás fontos elemét. Akad néhány olyan tevékenység, amelyről köztudott, hogy abban az öntevékeny szervezetek kiemelkedő részt vállalnak. Az utca embere valószínűleg úgy képzei, hogy ezek a szervezetek egyebet se tesznek, mint az árvákról gondoskodnak, mentőcsónakokat bocsátanak vízre, rákkutatásra gyűjtenek, valamint jótékonsági koncerteket és televíziós eseményeket szerveznek, hogy legyen miből pénzt küldeni a harmadik világ éhezőinek. Ezek persze nagyon fontos tevékenységek, s történetesen valóban olyan területek, ahol az öntevékeny szektor különösen nagy szerepet vállal és sikeresen működik, de mégis viszonylag kis hányadát kötik le a szektor erőfeszítéseinek. A nagyobbik hányadról csak kevesen tudnak, az valahogy „elvész” a jóléti állam és a Mrs. Thatcher hatalomra kerülése óta igen lendületesen növekvő profitelvű szektor között. A legtöbb ember egyszerűen nem veszi észre az öntevékeny szektor gyors fejlődését, s így az azt kísérő nehézségeket sem.

1975 és 1985 között a bejegyzett jótékonsági szervezetek (ezek — mint látni fogjuk — nem egészen ugyanazok, mint az öntevékeny szervezetek) becsült nettó jövedelme reálértékben csaknem megduplázódott (Posnett, 1987). Az ugyan valószínűtlen, hogy a növekedési ütem a következő tíz évben is ugyanilyen gyors marad, de Thatcher miniszterelnöksége az évtized nagyobbik felében alighanem biztosítja majd az elért szint megszilárdulását és némi további emelkedését, a konzervatív kormány politikai vonalába ugyanis nagyon beleillik az öntevékeny szektor fejlődése.

Ez a gyors növekedés azonban számos problémát is okoz, s ezekkel kapcsolatban felvet bizonyos politikai kérdéseket. Tanulmányunkban ezekkel a szektor méreteinek és dimenzióinak körvonalazása után foglalkozunk.

Definíciók és megkülönböztetések

Ebben a fejezetben valamennyi öntevékeny szervezettel, s nem csak a bejegyzett jótékonsági szervezetekkel foglalkozunk. Bár követke-

zetesen a Nagy-Britanniában honos *öntevékeny szervezet* elnevezést használjuk, meg kell jegyeznünk, hogy a szóban forgó nonprofit szervezetek egy része egyetlen önkéntest sem használ fel tevékenységéhez, s egyáltalán nem kap önkéntes adományokat. Ezek a szervezetek azonban ennek ellenére nem tekinthetők sem az állami szektor részének (még akkor sem, ha bevételeik zöme állami támogatásból származik), sem a piaci szektor vállalatának (még akkor sem, ha bevételeik jelentős része üzleti tevékenységükből származik). Nem tartjuk ugyan szerencsésnek, hogy az öntevékeny szektor mint reziduális kategóriát (valamint, ami nem tartozik az állami szektorhoz, a profitot nem osztja szét a tulajdonosok között, de nem része az informális szektornak sem) kell meghatároznunk, de semmi mást nem tehetünk, mert csak egy ilyen definíció alapján juthatunk statisztikai információkhoz.

Az öntevékeny szektor definíciójának legfontosabb elemei a következők:

a) Az öntevékeny szervezet esetleges profitját nem oszthatja szét tagjai, alkalmazottai, vezetői és kuratóriumi tagjai között (Hansmann, 1980). Ha profitra tesz szert, azt alaptevékenységére vagy a szervezet fejlesztésére kell fordítania.

b) Az öntevékeny szervezetek nemcsak tagjaikat, hanem szélesebb társadalmi célokat kell szolgálniuk (Guthrie, 1988; Kramer, 1981; James, 1987).

c) A szervezet tevékenységében meg kell lennie a jótékonyág és az önkéntesség elemének. Sem tagságra, sem munkavégzésre nem kötelezhető senki.

d) Az öntevékeny szervezet a kormánytól függetlenül működik.

e) A szervezet öngazgató.

A definíció a felsoroltakon kívül még egyéb elemekkel is bővíthető lenne (pl. a szolgáltatások általános hozzáférhetősége, a diszkriminatív magatartás kizárása, a politikamentesség stb.); ezek a szakirodalomban erősen vitatottak, de mi itt nem foglalkozunk velük.

Szót kell viszont ejtenünk az öntevékeny és a jótékonyági szervezetek (*voluntary organizations* illetve *charities*) különbségéről. A jótékonyági szervezetek kategóriájába tartozni Nagy-Britanniában annyit jelent, mint adókedvezményeket élvezni, ennek a státusnak az elnyerése tehát valamennyi szervezetnek érdeke. Az elnevezés maga törvényelmi örökség, egyáltalán nem jelenti azt, hogy az ilyen státusú szervezet valóban jótékonyági tevékenységet folytat. Egyes kutatók (például Scott, 1981) amellett érvelnek, hogy változzék meg az elnevezés, s váljék általánossá az „öntevékeny szervezetek” megjelölés használata.

Sajnos a bejegyzett jótékonyági szervezetek köre nem egészen ugyanaz, mint az öntevékeny szervezeteké. Akadnak közöttük olyan szervezetek, amelyek nem felelnek meg a fenti definíciónak, s ugyanakkor vannak olyanok is, amelyek a definíciónak megfelelnek, de valami okból (például politikai tevékenységük miatt) nem kapták meg a jótékonyági szervezet státust. Statisztikák azonban szinte kizárólag a bejegyzett jótékonyági szervezetekről állnak rendelkezésre, így — ha tetszik, ha nem —, az öntevékeny szektor elemzése során ezekkel kell dolgoznunk, még akkor is, ha tudjuk, hogy ezek az adatok valószínűleg némiképp alábecsülik a szektor nagyságát.

Az öntevékeny szektor nagysága és jövedelemforrásai

Angliában és Wales-ben a *Charity Commission* jelenleg körülbelül 160 000 bejegyzett jótékonyági szervezetet tart nyilván. Becslések szerint Skóciában 15 000, Észak-Írországban 9 000 ilyen szervezet van, a be nem jegyzett jótékonyági szervezetek száma pedig 91 000 körül lehet. Eszerint Nagy-Britanniában összesen 275 000 jótékonyági szervezet működne. A bejegyzett, de megszűnt vagy bevételekkel egyáltalán nem rendelkező szervezetek becsült számát is figyelembe véve azonban azt mondhatjuk, hogy a szektor ténylegesen körülbelül 185 000 szervezetet foglal magában.

A szektorban teljes munkaidőben foglalkoztatottak száma valahová 140 000 és 200 000 közé tehető.

Rendkívüli nehézségekbe ütközik az öntevékeny szektor összes jövedelmének becslése. Ezek a nehézségek abból adódnak, hogy az öntevékeny szervezetekről semmiféle megbízható nyilvántartás nem áll rendelkezésre. A bejegyzett jótékonyági szervezeteknek ugyan be kellene küldeniük elszámolásait a *Charity Commission*nak (illetve Skóciában és Észak-Írországban az adóhivatalnak), de többségük ezt nem teszi meg, így az adatok nagyon hiányosak. A jövedelmek becslése ilyenformán csak reprezentatív felvételeken alapulhat, amelyekhez a mintát a nyilvántartásokból veszik. Az adatok így a kérdőívekre adott válaszokból és nem a tényleges elszámolások dokumentumaiból származnak. Az öntevékeny szektor jövedelmeinek számbavétele tehát — mint a legtöbb országban — Nagy-Britanniában is beleütközik a definíciós és klasszifikációs nehézségekbe, az adatok hozzáférhetetlenségébe, valamint a megfelelő mérési módszerek hiányába.

A *Charities Aid Foundation* 1977 óta gyűjti, elemzi és publikálja az ország legnagyobb jótékonyági szervezeteinek jövedelmi és kiadási adatait. A vizsgálatba bevontak (korábban 200, ma már 400 szervezet) *nagyság* szerinti besorolása az önkéntes hozzájárulásokból (adományok, ajándékok, hagyatékok és az ezekhez kapcsolódó adókedvezmények) származó jövedelmek alapján történik, vagyis nem veszi figyelembe az üzleti tevékenységből és a kormányzati támogatásból származó bevételeket.

Mint az 1. sz. táblázatban összefoglalt adatok mutatják, az önkéntes adományok jelentős mértékben járulnak hozzá néhány ágazat finanszírozásához. A nagy adománygyűjtő szervezetek legnagyobb csoportját az egészségügyi célokat szolgáló szervezetek alkotják. Ezek többsége nemcsak adományokat gyűjt, de szolgáltatásokat is nyújt a betegek speciális csoportjainak — a rokkantaknak, elmebetegeknek, süketeknek, vakoknak stb. Ez annál is inkább érdekes, mert Nagy-Britannia egészségügyi rendszere állampolgári jogon ingyenes ellátást kínál minden betegnek. A területen működő öntevékeny szervezetek nagy száma tehát arra utal, hogy még a teljesen államosított egészségügy mellett is megvan a szerepe az öntevékenységeknek és szolidaritásnak (Knapp és Thomason, 1987). Szintén aktívan részt vesznek ezek a szervezetek az orvostudományi kutatások anyagi alapjainak megteremtésében. Ugyancsak nagy részt vállalnak az öntevékeny szervezetek a jóléti szolgáltatásokból.

A legnagyobb adománygyűjtő szervezetek felmérése sohasem volt reprezentatív, s erre soha nem is törekedett, készítői mindig tudatában voltak annak, hogy adataik érvényessége korlátozott, eredményeikből nem lehet az egész szektorra vonatkozó következtetéseket levonni. Posnett (1987) kutatási eredményei, amelyeket a 2. sz. táblázat foglal össze, valóban azt mutatják, hogy a legnagyobb szervezetek korántsem reprezentálják az öntevékeny szektor egészét.

1. sz. táblázat

Nagy-Britannia 400 legnagyobb adománygyűjtő jótékonyági szervezete, 1987

Elsődleges tevékenységi kör	A szervezetek száma	Önkéntes hozzájárulásokból származó jövedelem (millió font)
Egészségügy	152	286
Jóléti szolgáltatások	101	216
Nemzetközi segélyezés	45	170
Egyházi és misszionárius munka	46	51
Állatvédelem	21	57
Környezetvédelem	14	45
Gyermek- és ifjúságvédelem	11	8
Művészetek	6	10
Oktatás	4	3
Összesen	400	848

Forrás: Charities Aid Foundation (1987)

2. sz. táblázat

A bejegyzett jótékonyági szervezetek jövedelmének alakulása változatlan árakon Angliában és Wales-ben, 1975—1985*

Jövedelemforrás	1975—76		1980—81		1985—86		Változás 1985/1975 %
	Millió font	%	Millió font	%	Millió font	%	
Adományok	683,6	28,4	890,6	12,2	1925,3	15,2	1,7
Díjbevételek	821,5	34,1	4802,6	65,9	7672,3	60,7	237,4
Tőkebefektetések	523,3	21,7	886,3	12,2	1398,4	11,1	—3,5
Kormányzati támogatás	175,2	7,3	576,9	7,9	1375,7	10,9	183,7
Üzleti tevékenység	205,8	8,5	135,2	1,8	278,4	2,2	—51,0
Összesen	2409,4	100,0	7291,6	100,0	12650,1	100,0	89,7

* A jövedelem abszolút adatait a táblázat folyó árakon adja meg, de a változás százaléknak megállapítása során a szerző a kiskereskedelmi árindex segítségével kiszűrte az infláció hatását.

Posnett adatai három különböző reprezentatív felvételtől származnak, amelyek közül szigorúan véve csak az utolsó kettő volt összeha-

sonlítható, s Észak-Írországra és Skóciára sajnos egyik sem terjedt ki. Az adatok tanúsága szerint az öntevékeny szektor a vizsgált időszakban gyorsan fejlődött. Összes jövedelmének a GNP-hez viszonyított aránya 1985-ben már meghaladta a 4%-ot (1980—81-ben még csak 3,4% volt). Ez azt jelenti, hogy gazdasági súlya nagyobb volt, mint az USA non-profit szektoráé, amely Weisbrod (1988) becslése szerint 1984-ben 3,2, 1988-ban körülbelül 4%-ban részesedett a GNP-ből, s nagyjából feleakkora, mint az izraeli nonprofit szektoré.

Mint a táblázatból látszik, az öntevékeny szektor jövedelme 10 év alatt még változatlan árakon is közel megduplázódott. Ennek a növekedésnek egy része azzal magyarázható, hogy közben az öntevékeny szervezetek száma is nőtt (a becslések szerint 27%-kal), nagyobbik felét azonban Posnett annak tulajdonítja, hogy jelentősen emelkedtek a szektornak nyújtott kormányzati támogatások és a működési bevételek (mely utóbbiaknak egy része szintén kormányzati forrásokból, az öntevékeny szervezetek szolgáltatásainak állami megvásárlásából származott). Ezekre a kérdésekre a következő alfejezetekben még visszatérünk, mindenképpen érdemes azonban itt megemlíteni Posnettnek még egy megfigyelését.

A legutóbbi felvétel során Posnett szerét ejtette, hogy külön is megvizsgálja az újonnan bejegyzett jótékonyági szervezetek 1%-os mintáját. Tette ezt azzal a céllal, hogy a szektorban jelentkező új tendenciákról képet kapjon. A felmérés eredményei azt mutatták, hogy az új szervezetek összes jövedelmének 44%-a származik kormányzati forrásokból, míg az összes bejegyzett jótékonyági szervezet állami támogatottsága átlagosan csak 11%-os. Ezek az adatok azt jelzik, hogy bővül az állami és az öntevékeny szektor közötti együttműködés, kölcsönösen egyre fontosabbá válnak egymás számára.

A rendelkezésre álló adatok nem tudják ugyan kimutatni, de az öntevékeny szervezetek jövedelmei (különösen az egyénektől és vállalatoktól érkező bevételek) együtt változnak a gazdasági tevékenység ciklikus alakulásával. Nincs ebben semmi meglepő, hiszen mind az öntevékeny szektor szolgáltatásai iránti keresletnek, mind az adományozási hajlandóságnak pozitív a jövedelem-rugalmassága. Bendick (1985) az amerikai tapasztalatok alapján be is bizonyítja ezt, s egyúttal rámutat arra a problémára, hogy az öntevékeny szervezetek éppen a gazdasági válságok idején részesülnek a legkevesebb adományban, amikor szolgáltatásaik iránt a növekvő szegénység miatt a legnagyobb a kereslet.

Az öntevékeny szektor állami támogatása

Az öntevékeny szervezetek bevételeinek vizsgálata két úton lehetséges. Támaszkodhatunk a maguktól a szervezetektől nyerhető információkra (Posnett ezt tette), de kiindulhatunk a másik oldalról is, az adományozók, a jövedelemforrások oldaláról. A következő alfejezetekben mi ezt az utóbbi módszert követjük, abban a reményben, hogy így valamivel pontosabb becslést kapunk a szektorok közötti pénzügyi kapcsolatokról. Szó sincs azonban arról, hogy ezek a számítások könnyűek és egyszerűek lennének. A nehézségek abból adódnak, hogy (a) az állami finanszírozó szervezetek igen nagyszámúak, (b) egymással kialakult kapcsolataik komplexek és változékonyak, (c) az állami támo-

gatásnak számos olyan rejtett formája van, mint például az adókedvezmények, (d) a tőkejuttatások hozadéka időben széthúzódik, (e) az öntevékeny szervezetek nemcsak kapnak állami támogatást, de be is fizetnek a helyi és a központi költségvetésbe, továbbá (f) az öntevékeny szervezeteknek szánt támogatások egy részét az állam (bonok, utalványok formájában) a fogyasztóknak adja, s így azok kerülő úton jutnak el az öntevékeny szektorba (az intézmények szempontjából a díjbevételeket növelik).

Az öntevékeny szervezeteknek nyújtott közvetlen állami támogatásokat a 3. sz. táblázat felső része összegzi. Mint látható, a központi kormány minisztériumai útján viszonylag kevés támogatást folyósít, ezzel kapcsolatos hatalmát inkább nem-minisztériális köztestületekre (a Nemzeti Egészségügyi Szolgálatra, a Művészeti Tanácsra, a Lakásügyi Testületre stb.) ruhazza át.

3. sz. táblázat

Az öntevékeny szervezetek kormányzati támogatása

Megnevezés	Állami támogatás 1987-es áron millió font			A változás %/o-a 1986—87/ 1984—85
	1984—85	1985—86	1986—87	
<i>Közvetlen állami támogatás</i>				
Minisztériumok	249,1	281,4	279,5	+12,2
Nem-minisztériális köztestületek	1643,1	1652,7	1668,3	+1,5
Helyi hatóságok	476,5	452,2	402,1	-15,6
Egészségügyi hatóságok	12,9	19,2	25,2	+95,3
Közvetlen állami támogatás összesen	2380,4	2405,5	2375,1	-0,2
<i>Közvetett állami támogatás</i>				
Adókedvezmények ¹	834,1	817,0	800,0	-4,1
Természetbeni támogatás ²	244,7	235,7	213,7	-13,7
Közvetlen állami támogatás összesen	1078,8	1052,7	1013,7	-6,0
Összes állami támogatás	3459,2	3458,2	3388,8	-2,0

¹ Az 1984—85-ös becslést Ashworth (1985) számításaira alapoztuk. Az 1986—87-es mutatókat Maslen (1988) becsülte. Az 1985—86-os adat egyszerűen az előbbi kettőn alapuló interpoláció eredménye.

² A helyi és az egészségügyi hatóságoknak nyújtott közvetlen támogatás 50%-a. A becslési módszer indoklását lásd Leat és munkatársai (1986) tanulmányában.

Mint a táblázatból kiderül, az öntevékeny szektor közvetlen kormányzati támogatása gyakorlatilag nem változott, bár belső szerkezete némileg módosult. Az egészségügyi hatóságok, amelyeket a kormányzat arra ösztönzött, hogy szolgáltatásaik minél nagyobb részét „helyezzék ki” nonprofit és profitorientált szervezetekhez, jelentősen növelték a nonprofit szervezetek támogatását, de az alacsony bázis miatt az összes támogatásból való részesedésük még mindig elenyésző.

Radikális változások vannak készülóban a helyhatóságok berkeiben. A központi kormányzattól kiinduló megszorítások miatt a helyi kormányzatok komoly pénzügyi válsággal küszködnek, s ez az öntevékeny szervezetek támogatásának csökkentésére kényszeríti őket. Kilátásban van ugyanakkor a társadalombiztosítás reformja, amely várhatóan az eddiginél nagyobb hatáskört ruház majd a helyi kormányzatokra, rájuk bízva ezzel, hogy a társadalombiztosítási feladatokat (és a finanszírozásukra szánt összegeket) milyen mértékben osztják meg a helyi öntevékeny szervezetekkel.

Unell (1988) számításai szerint a helyi hatóságok által az öntevékeny szervezeteknek nyújtott támogatások az alábbi megoszlást mutatják:

Szociális szolgáltatások	33,2 ⁰ / ₀
Oktatás	29,6 ⁰ / ₀
Kultúra, szabadidős tevékenységek	13,9 ⁰ / ₀
Politika	12,1 ⁰ / ₀
Helyi gazdasági tervezés	5,3 ⁰ / ₀
Lakásügy	2,6 ⁰ / ₀
Településgazdálkodás	0,5 ⁰ / ₀
Jogrend	0,4 ⁰ / ₀
Egyéb	2,6 ⁰ / ₀

A nonprofit szektornak nyújtott kormányzati támogatások legnagyobb része a nem-miniszteriális közttestületeken keresztül jut el a támogatottakhoz. A támogatásoknak ez a fajtája már hosszabb ideje folyamatosan nő, 1986—87-ben háromszor akkora volt, mint 1976—77-ben (még hozzá reálértékben). Ez a növekedés annak ellenére következett be, hogy közben a közkiadásokat jelentősen megnyirbálták. Sikeresnek bizonyult tehát a konzervatív kormánynak az a törekvése, hogy a társadalmi feladatok megoldásában csökkentse az állami szektor, és növelje az öntevékeny szektor szerepét.

Az öntevékeny szervezetek számára nemcsak a pénzbeni állami támogatások fontosak, hanem a közvetett, adókedvezmények és természetbeni juttatások formájában nyújtott kormányzati támogatások is. Szintén elemzésre érdemes (még ha pontosan nem is számszerűsíthető) az a vásárlóknak adott támogatás, amelynek jóvoltából nő az öntevékeny szervezetek szolgáltatásai iránti fizetőképes kereslet.

A jótékonyági szervezet státusának elnyerése automatikusan biztosítja az érintett szervezetek számára, hogy bizonyos jövedelmeik teljesen vagy részben adómentesek legyenek. Az ilyen státussal nem rendelkező öntevékeny szervezetek szintén kaphatnak bizonyos adókedvezményeket a helyhatóságoktól, de ezek megadása vagy megtagadása teljes mértékben a helyi kormányzattól függ. Az elmúlt években a brit adórendszerben komoly változások következtek be. Ezek közül a legfontosabb a jövedelemadó kulcsainak csökkenése volt, ami egyértelműen csökkentette az öntevékeny szervezetek által élvezett adókedvezmények értékét. Gyakori az a panasz, hogy a brit adórendszer nem ösztönzi eléggé az adományokat. Tény, hogy az egyéni adományok után elszámolható adókedvezmények Nagy-Britanniában lényegesen alacsonyabbak, mint az Egyesült Államokban.

Az öntevékeny szektor közvetett állami támogatásának másik formáját a „természetbeni” támogatások jelentik. Ezek közé tartozik az állami ingatlanok kedvezményes bérleti díj melletti vagy ingyenes használatának engedélyezése, a hatósági illetékek elengedése vagy

csökkentése, kedvezményes tarifák alkalmazása a szállítási, hírközlési, utazási, fénymásolási, nyomdai stb. szolgáltatásokban (Leat és munkatársai, 1986). Leat kutatócsoportja arra a következtetésre jutott, hogy az ilyen kedvezmények értéke körülbelül a helyi és az egészségügyi hatóságoktól kapott pénzügyi támogatások összegének 50%-ára rúg. A természetbeni támogatások tehát egyáltalán nem elhanyagolható mértékben könnyítik az öntevékeny szervezetek működését.

Szintén fontosak az öntevékeny szektor számára azok az állami támogatások, amelyeket az állampolgárok kapnak különböző szolgáltatások megvásárlására. (A 3. sz. táblázatban azért nem szerepeltettük őket, mert az öntevékeny szervezetek elszámolásaiban mint díjbevételek jelennek meg.) Nagy-Britanniában ezek közül a szociális otthoni ellátásra szorulóknak (több mint évi 1 milliárd fontos) társadalombiztosítási támogatása a leginkább számottevő, bár ennek természetesen csak egy része jut az öntevékeny szervezeteknek, másik felét a betegek és öregek profitelvtű vállalkozások szolgáltatásainak a megvásárlására fordítják. Az utóbbi tíz évben megfigyelhető volt az a tendencia, hogy a szociális ellátás az állami szektortól az öntevékeny és a piaci szektor irányába tolódott el. Valószínű, hogy ez a folyamat a jövőben is folytatódik, befolyásolva ezzel az öntevékeny szektor fejlődési lehetőségeit.

Az egyéni adományok

A brit öntevékeny szervezetek éves bevételeinek körülbelül 15%-a származik adományokból. Bár ez az arány az utóbbi tíz évben igen jelentősen, közelítőleg felére csökkent, reálértékben az adományok nem estek vissza, sőt, legújabbban mintha némi emelkedés is tapasztalható volna. Az egyéni adományokra vonatkozó első nagy-britanniai felmérést 1985-ben hajtották végre, majd 1987-ben megismételték. Erre azért volt szükség, mert Nagy-Britanniában (az USA-val ellentétben) az egyéni adományok zöme nem részesül adókedvezményben, s így az adóhatóságtól nem lehet megbízható adatokra számítani. (Az élő személyek adományai után csak akkor jár adókedvezmény, ha azokat szerződéses alapon, legalább négy éven át folyósítják. Automatikus adókedvezményt lehet még igénybe venni évi 240 font erejéig. A végrendeletben hagyományozott adományok széles körű kedvezményeket élveznek.)

Az adományokra vonatkozó felmérés célja nemcsak az volt, hogy az adományok nagyságrendjét becsülni lehessen, hanem ugyanakkor az önkéntes munkavégzéssel, a megajándékozott vagy önkéntes munkával támogatott szervezetek típusával, a háztartás jellemzőivel, a jótékony-sággal és az adományokra szoruló intézményekkel kapcsolatos kérdéseket is feltettek. Az eredményeket Saxon-Harrold, Carter és Humble (1982) valamint Halfpenny és Saxon-Harrold (1988) tanulmányai öszszegzik.

Az 1987-es felmérés szerint a megkérdezett háztartásfőknek 84%-a adott az előző hónapban valamennyi pénzt jótékonyági szervezeteknek. Az adományozás a legkülönbözőbb formákat öltötte a direkt pénz-adományoktól a jótékonyági rendezvények jegyeinek megvásárlásáig. A kifizetett összegek mediánja havi 2 font volt [lényegesen alacsonyabb, mint az Egyesült Államokban regisztrált átlagos adományok (Weber, 1988) nagysága]. A megkérdezett háztartások 16%-a semmit nem adott,

40%-a 1 fontot vagy annál is kevesebbet, s mindössze 5%-a számolt be havi 30 fontnál nagyobb adományról. A legmagasabb érték 481 font volt. A felmérési eredmények alapján a teljes brit lakosság adományait 1,8—2,7 milliárd fontra becsülhetjük.

Nem különösebben meglepő, hogy az adományozási hajlandóság együtt nő a jövedelemmel. A fiatalok (25 év alattiak) és az öregek (65 év fölöttiek) kevesebbet adnak, mint az aktív korúak, a vallásosak többet, mint a nem vallásosak. Posnett (1988) szerint, aki a háztartás-statisztikai adatokból kiindulva végzett elemzéseket, abszolút értékben az értelmiségiek a legnagyobb adományozók, de a szakképzett és szakképzetlen munkások a családi jövedelem nagyobb hányadát fordítják adományozásra. Az adományozásban regionális különbségek is felfedezhetők. Az adatok tanúsága szerint Észak-Írországbán a lakosság nagylelkűbb, mint Nagy-Britannia más területein.

Az adományokra vonatkozó felmérés későbbi megisméltlései remélhetőleg lehetővé teszik majd az adományozási magatartás dinamikájának vizsgálatát is. Egyelőre csak annyi állapítható meg, hogy 1980 és 1985 között az adományok reálértékben 50%-kal nőttek. Ebben az emelkedésben valószínűleg inkább a nagyobb és professzionálisabb adománygyűjtési erőfeszítések tükröződnek, mint a nagylelkűség spontán növekedése.

A felmérés eredményei szerint a megkérdezetteknek 44%-a végzett az előző hónapban valamilyen önkéntes munkát, ezen belül a nőknek nagyobb, a férfiaknak kisebb hányada. Az önkéntes munkára fordított idő az egész mintára számítva havi átlagban körülbelül 5 óra volt.

A hagyatékokból származó bevételek legbizonytalanabb jövedelmi forrásai közé tartoznak az öntevékeny szervezeteknek. Összegük évről évre erősen ingadozik. Átlagosan körülbelül 1/3-át teszik ki az önkéntes egyéni adományokból származó bevételeknek. A végrendeletükben a jótékonyági szervezetekre is gondolók arányát a különböző kutatók (különböző adatforrások alapján) 3—9 százalékra becsülik.

Nagy-Britanniában 1986-ban az adókedvezményt élvező adományozás új rendszerét vezették be, az adományok munkabérből való levonását. Az új rendszer kidolgozóinak részben az adományozás ösztönzése, részben az azzal kapcsolatos adminisztrációs költségek csökkentése volt a célja. A munkavállalók évi 240 font összeghatárig 100 fontos adókedvezmény igénybevétele mellett adakozhatnak az általuk fontosnak tartott célokra. Az összegyűjtött adományokat az ezzel foglalkozó szervezet az adományozók kívánságainak megfelelően osztja szét a jótékonyági intézmények között. A munkáltatók és a szakszervezetek ellenállása nem tudta ugyan megakadályozni az új rendszer bevezetését, de az így összegyűjtött adományok összege még mindig igen szerény. A rendszer működését maguk az érintett öntevékeny szervezetek is bonyolultnak találták és idegenkedve fogadták. Csak a jövő mutatja majd meg, hogy a munkabérből levont adományok rendszere szerves részévé válik-e a brit öntevékeny szektor forrásokkal való ellátásának.

Vállalati adományok

A piaci szektorban működő vállalatok évi rendes osztalékuk 3%-áig élveznek adományaik után adókedvezményt. (Az adókulcs jelenleg

25⁰%) Az adományok bruttó összegét az adóalapból lehet levonni. Ezt a rendszert 1986-ban vezették be, az adókedvezmények korábbi, bonyolultabb rendszere helyett. Hatásáról egyelőre keveset tudunk, bár a *Charities Aid Foundation* rendszeresen gyűjt adatokat a legnagyobb vállalati adományozókról, sőt, nemrégiben a kisebb vállalati adományokról is végzett egy felmérést.

4. sz. táblázat

A legnagyobb vállalati adományozók adatai

Megnevezés	1976—77	1984—85	1985—86	1986—87	Változás % ^o -a 86—87/ 76—77
<i>A 200 legnagyobb adományozó</i>					
Összes adomány (millió font)	13,9	46,0	58,0	65,2	369,1
Az adományok 1986—87-es áron (millió font)	30,7	49,4	60,4	65,2	112,4
Az adományok az adózatlan profit % ^o -ában	0,17	0,20	0,22	0,20	17,6
Egy foglalkoztatottra jutó adományok 1986—87-es áron (font)	6,0	12,7	15,7	15,0	150,0
<i>A 400 legnagyobb adományozó</i>					
Összes adomány (millió font)	51,9	64,5	72,5	72,5	39,7
Az adományok 1986—87-es áron (millió font)	—	55,7	67,2	72,5	30,2
Az adományok az adózatlan profit % ^o -ában	—	0,19	0,21	0,19	0,0
Egy foglalkoztatottra jutó adományok 1986—87-es áron (font)	—	11,0	13,6	13,2	20,0

Forrás: Charities Aid Foundation

A vállalati jótékonyág Nagy-Britanniában sohasem közelítette meg az amerikai szintet. Az adományok adózatlan profithoz viszonyított aránya még a 400 legnagyobb adományozónál is csak 0,2⁰%. A vállalati adományok összességükben sem érik el az egyéni adományok 20⁰%-át (Asworth, 1985). A vállalatok növelik ugyan az öntevékeny szervezetek támogatását, de nem nagyon hajlanak rá, hogy profitjuknak az eddiginél nagyobb hányadát szánják jótékonyági célokra.

Egyes vélemények szerint (Saxon-Harrold és Hunter, 1987a) megfigyelhető azonban valamelyes változás a vállalatok attitűdjében: az ad hoc adományozást lassan-lassan felváltani látszik egy tudatosabb magatartás, amely egyrészt a társadalmi felelősségvállaláson, másrészt azon alapul, hogy számos vállalat hatást próbál gyakorolni közvetlen környezetének társadalmi és egyéb dimenzióira. A vállalatok néhány csoportja napjainkban aktív kampányt folytat az öntevékeny szektor vállalati támogatásának növelése érdekében.

A nagyvállalatok nyilvánvalóan nagyobb arányban tudnak az öntevékeny szervezetek támogatásában részt venni, mint a kicsik, de azért a kisebb vállalkozások adományozási magatartása sem érdektelen. Ez indította a *Charities Aid Foundation* a kisvállalatok körében végzett vizsgálódásra. A felmérés a 100 munkavállalónál kevesebbet foglalkoztató és 10 millió fontnál kisebb forgalmat lebonyolító vállalatokra terjedt ki (Saxon-Harrold, 1987b). A válaszadási arány elég alacsony (58⁰/₀-os) volt, de a válaszadóknak 74⁰/₀-a arról számolt be, hogy valamilyen mértékben hozzájárul az öntevékeny szektor működéséhez. Az adományok éves átlaga az 1987—88-as évben 900 font, mediánja 200 font volt. A válaszadók 76⁰/₀-a valamilyen természetbeni segítségben is részesítette az öntevékeny szervezeteket, 18⁰/₀-uk pedig ösztönözte alkalmazottait, hogy a munkabérből való levonás formájában jótékonykodjanak. A vállalati segítség nagyobbik részét a helyi és nem az országos szervezetek kapták. Ha a mintavételes felmérés adataira alapozva becsljük az országos mutatókat, akkor azt feltételezhetjük, hogy a 80 000 brit kisvállalat öntevékeny szervezeteknek nyújtott összes pénzbeni adománya valahol 720 millió font körül lehet.

A jótékonyossági szervezeteknek biztosított pénzbeni támogatásokat gyakran egészíti ki „természetbeni” segítség. A kisvállalatok felmérése például azt mutatta, hogy a megkérdezetteknek közel fele adott számítógépeket, irodai felszereléseket a jótékonyossági egyesületeknek, iskoláknak, egyetemeknek; egyötöde részt vett a szakmai képzésben, s közel ugyanannyi ingyen bocsátotta az öntevékeny szervezetek rendelkezésére helyiségeit rendezvények céljára (Saxon-Harrold, 1988). Más felvételek eredményeit is figyelembe véve azt mondhatjuk, hogy az ilyen természetbeni juttatások értéke meghaladja a pénzádományok értékét, talán azok kétszeresét is eléri.

A különböző adatforrásokból nyert információk alapján a vállalatoktól származó pénzbeni adományok nagysága évenként 800 millió fontra becsülhető, ami a brit jótékonyossági szervezetek évi összes jövedelmének körülbelül 5⁰/₀-a. Ehhez adódik még hozzá a természetbeni támogatás (talán 1,6 milliárd font körüli) értéke, ami azonban nem jelenik meg az öntevékeny szervezetek elszámolásaiban. A vállalati adományok adópolitikai ösztönzése nemzetközi összehasonlításban igen gyenge, ami valószínűleg fontos szerepet játszik az adományok viszonylag alacsony színvonalának tartósságában. Ehhez járul még az, hogy Nagy-Britanniában nincs kialakult hagyománya a vállalati jótékonyoságnak, a vállalatok nem érznek felelősséget a szociális problémák enyhítéséért, a kulturális fejlődés segítéséért. Ahogy azonban az ország távolodik a jóléti állam Mrs. Thatcher által „dajka-állam”-nak nevezett modelljétől, úgy egyre nagyobb szükség van rá, hogy a vállalatok nagyobb szerepet vállaljanak a társadalmi gondok megoldásában. Sajnos egyelőre nem sok jelét adják, hogy erre hajlandók lennének.

Alapítványok

A gyors ipari fejlődés a századforduló táján igen nagy vagyonok felhalmozására adott lehetőséget. A gazdagok, akik már a korábbi századok során is rendszeresen jótékonykodtak, támogatták az egyházakat, iskolákat, kórházakat, az újonnan képződött nagy vagyonokból

egyre több általános filantróp szervezetet, alapítványt hoztak létre. (Nagy-Britanniában az alapítvány elnevezés helyett általában a „trust” megjelölést használják az ilyen típusú szervezetekre.) Az alapítványok létrehozásával egyrészt a társadalmi bajok gyökeresebb orvoslása, másrészt a rendszeresebb adományozás ösztönzése volt a cél. A *Charities Aid Foundation* az elmúlt tíz évben rendszeresen gyűjtött adatokat a 200 legnagyobb alapítványról (Saxon-Harrold és Hunter, 1987b; Charities Aid Foundation, 1988), itt következő áttekintésünk ezeken az információkon alapul.

A 200 legnagyobb alapítvány vagyona az utóbbi tíz évben számottevően nőtt, ami részben a tulajdonukban levő ingatlanok értékének növekedésével függ össze, különösen Londonban és környékén, ahol ez a folyamat nagyon gyors volt. A 400 legnagyobb alapítvány alaptőkéje ma (1986—87-es adat szerint) több mint 6 milliárd font, éves tőkejöveldelme 254 millió font, a kiosztott támogatások értéke ennek 80%-a, körülbelül 204 millió font. Ez a százalék az utóbbi években csökkent, abszolút értékben viszont ugyanakkor nőtt az alapítványok öntevékeny szervezeteknek juttatott támogatása.

Összegzés

A brit öntevékeny szektor fenti kvantitatív áttekintése számos fontos tendenciát tárt fel, így a szektor növekedését, állami támogatásoktól való függésének erősödését, adópolitikára való érzékenységét, a gazdasági körülményeknek az öntevékeny szektorra gyakorolt hatását, a szektor szervezeteinek törekvését tevékenységük és jövedelemforrásaik változatosabbá tételére. Ezek a változások számos problémát és megválaszolandó politikai kérdést is felvetettek. A politikai válaszok kidolgozása azonban egyelőre még várat magára.

Irodalom

- Bendick, M.: *Privatizing the Delivery of Social Welfare Services*, Teh Urban Institute Washington, 1985.
- Guthrie, R.: *Charity and the Nation*, The Fifth Annual Arnold Goodman Charity Lecture, Charities Aid Foundation, Tonbridge, 1988.
- Halfpenny, P.—Saxon-Harrold, S. K. E.: *A Report on the 1987 Charity Household Survey*. Charities Aid Foundation, London, 1988.
- Hansman, H.: *The Role of Nonprofit Enterprise*, *Yale Law Journal*, 1980. 835—901.
- Humble, S.: *Voluntary Action in the 1980s*. The Volunter Centre, Berkhamstead, 1982.
- James, E.: *The Nonprofit Sector in Comparative Perspective*, in W. W. Powell (ed.): *The Nonprofit Sector: A Research Handbok*, Yale Univerity Press, New Haven, 1987.
- Knapp, M.—Thomason, C.: *Contribution of the Voluntary Sector to Health Care*. Health Care UK 1987. Policy Journals, Newbury, UK, 1987.
- Kramer, R.: *Voluntary Agencies in the Welfare State*. University of California Press, Berkley, 1981.
- Leat, D.—Tester, S.—Unell, J.: *A Price Worth Paying? A Study of the Effects of Government Grant Aid to Voluntary Organisations*. Policy Studies Institute, London, 1986.
- Maslen, P.: *The Effects on Charities from Recent Taxation Changes*. *Charity Trends 1987—88*, volume 11. 34—35.
- National Audit Office: *Monitoring and Control of Charities in England and Wales*. HMSO, London, 1987.
- Posnett, J.: *Trends in the Income of Registered Charities, 1980—85*. *Charity Trends 1986—87*, volume 10. 6—8.
- Posnett, J.: *An Analysis of the Distribution of Charitable Donations from the 1984. Family Expenditure Survey*. *Charity Trends 1987—88*, volume 11. 41—44.
- Saxon-Harrold, S. K. E.—Hunter, T (1987a) *Trends in the top 200 Company Donations to Charity*. *Charity Trends 1986—87*, volume 10. 53—55.
- Saxon-Harrold, S. K. E.—Hunter, T.: (1987b) *Brief Notes on Trust Trends*. *Charity Trends 1986—87*, volume 10. 70—71.

- Scott, D.: Don't Mourn for Me: Organise the Social and Political Uses of Voluntary Organisations. Allen and Unwin, London, 1981.
- Weber, N. (ed.): Giving USA: the Annual Report on Philanthropy for the Year 1987. American Association of Fund Raising Counsel Trust for Philanthropy, Washington, 1988.
- Weisbrod, B. A.: The Nonprofit Economy. Harvard University Press, 1988.